

SANT PAU DE RIU-SEC (SABADELL, VALLÈS OCC.): UNA CAPÇALERA D'ÈPOCA PALEOCRISTIANA DE MODEL ORIENTAL

**ALBERT ROIG i DEULOFEU
JORDI ROIG i BUXÓ**

El conjunt format per la rectoria i l'església romànica de St. Pau de Riu-sec està situat a migdia del terme de Sabadell, a la comarca del Vallès Occidental (província de Barcelona).

El juliol de l'any 1979 es començaren tot un seguit de campanyes d'excavació dins l'edifici que, tan sols amb la interrupció de l'any 1981, es mantindrien cada estiu fins el 1985, en què ja es va intervenir a l'exterior del temple, concretament a les necròpolis de ponent i de migdia.

Tots aquests treballs s'han portat a terme amb la col·laboració entre el Departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona i el Museu d'Història de Sabadell, sota la direcció de l'arqueòleg Albert Roig.

El conjunt d'elements identificats en aquestes campanyes d'excavació posen de manifest la importància de les diverses estructures arquitectòniques i arqueològiques, fruit dels successius moments d'utilització i reedificació que ha experimentat el jaciment al llarg del temps, i evidencien una extraordinària i complexa seqüència estratigràfica així com un òptim estat de conservació de les estructures.

Tot i la parcialitat dels treballs efectuats, se'ns presenta un jaciment d'una certa extensió i una llarga amplitud cronològica, amb unes immillorables possibilitats d'estudi.

EVOLUCIÓ DEL CONJUNT

Les sis campanyes d'intervenció han permès identificar, per ara, cinc fases o estadis evolutius per al conjunt:

Fase I – Restes constructives d'una possible vil·la romana (s. I–III dC.).

Fase II – Reestructuració i construcció d'un edifici dins l'antiguitat tardana (entre s. V–VII).

Fase III – Construcció d'una església romànica amb sitjar i necròpolis (conseguida 1054).

Fase IV – Ampliació dels peus de la nau i amortització del sitjar (2a 1/2 s. XIII).

Fase V – Construcció d'una rectoria annexa (s. XVIII).

FASE I

Dins la nau i especialment al sector de migdia a l'exterior del temple es varen localitzar tot un conjunt de restes constructives de factura romana, formades per murs (UEs–36, 47, 49, 51), paviments (UE–48), material d'obra abundant i estrats amb material ceràmic romà, que configuraven diverses estances d'habitatge, que creiem que són el testimoni d'una vil·la rural d'una certa importància i amb un marc cronològic ampli, provisionalment enfortit entre els segles I i III–IV dC, a partir del material ceràmic.

FASE II

La gran aportació dels treballs arqueològics en aquest jaciment va ser, al nostre parer, la localització i identificació d'un seguit d'estructures, murs i paviments que aprofiten i readapten les estances de la vil·la romana, i que identifiquem com les restes constructives d'una possible església rural de l'antiguitat tardana.

D'aquesta obra s'han identificat gran part de la capçalera i de la nau, amb alguns dels murs perimetrals (UE–36, 91, 95), i pràcticament la totalitat dels paviments, tots d'*opus signinum*.

S'insinua, així, un conjunt de planta rectangular curta, d'uns 10 metres de llargada (l'amplada no s'ha pogut determinar encara, i oscil·laria entorn dels 7 metres), amb dos àmbits clarament diferenciats, a diferent nivell de paviment i separats per un mur: la nau (6 m de llargada) i la capçalera o san-

tuari (4 m de llargada).

L'espai de la capçalera està format per un àmbit rectangular, centrat per un banc d'obra semicircular (UE-59), que envolta i presideix la base circular d'una mesa d'altar (UE-60), apte per a una ara en sigma amb una columna de suport. El banc fa una obertura de 2 metres i té un gruix de 60 cm i una alçada d'uns 50 cm. El suport del sostenidor fa 65 cm de diàmetre i 32 cm d'alçada. En el punt de corbatura del banc i a la cara interna, s'hi localitzà un forat quadrat de 15x15 cm efectuat en el *opus signinum*, de funcionalitat incerta.

Aquesta capçalera està delimitada i separada de la nau per un mur seguit (UE-64) a manera de cancell, pertanyent a l'anterior estança de la vil·la. S'observa una diferència de nivells entre aquests dos espais, i, així, tenim que la cota del paviment de l'absis és 45 cm més baixa que la de la nau, de manera que el mur UE-64 faria un graó d'accés.

La pavimentació de tots dos àmbits, nau (UE-4 i 38) i capçalera (UE-61), com també l'arrebossat del banc semicircular i el suport de la mesa d'altar, és realitzada amb *opus signinum*. Presenta una potència d'un metre a la nau, amb una preparació de còdols i morter (UE-39). Aquest paviment es recolza directament damunt d'un altre (UE-49) que correspon a una estança de la vil·la, trencant-lo i canviant-ne totalment la funcionalitat.

El registre arqueològic ens mostra, doncs, la posterioritat d'aquest nou edifici respecte a les estances d'època romana, quan aquestes encara són visibles i, per tant, aprofitables en la nova construcció: reutilitzades algunes parets, UEs-36, 64, 95, i refets els paviments, creant un segon nivell més alt de circulació.

FASE III

Els registres estratigràfics ens demostren com l'edifici d'època paleocristiana està en ús o almenys dempeus quan a mitjan segle XI es decideix construir-hi una nova església al damunt. La capçalera és desmuntada i l'espai de l'altar amb el banc és omplert de terres i pedres (UE-54) per construir-hi al damunt el nou absis semicircular i un nou paviment d'argila lliscada (UE-53); els murs laterals de la nau (UE-95) són fets de nou amb una major amplada, mantenint-se, però, el perímetre dels antics; fins el mur de separació entre nau i capçalera (UE-64) serà utilitzat amb tot l'alçat dins l'obra del campanar (UE-6), i, finalment, la paret de tancament de l'antiga església

(UE-36) serà arrasada i s'ampliarà la nau cap a ponent uns dos metres, i aquest nou espai s'aprofitarà per obrir-hi tres sitges. El paviment d'*opus signinum* de la nau sembla que seguirà encara en ús.

El nou edifici romànic presenta una planta rectangular d'una sola nau de 13x6 metres, orientada a llevant, amb un absis semicircular; a la cara nord, en el punt d'inflexió de l'absis i el mur de tramuntana, s'alça un campanar de torre de planta quadrada amb coberta piramidal d'obra. La volta de l'absis és de quart d'esfera, mentre que la de la nau és apuntada, amb l'eix de l'aresta asimètric (aquesta diferenciació és forçada pel mur de tramuntana, en la unió amb el cos de l'absis, el qual possiblement podria ser el reaprofitament d'un mur transversal més antic). La consagració data de l'any 1054 (Roca, 1979).

Els paraments exteriors presenten dos acabats diferents, un rejuntat dels carreus amb un cordó llis de calç i un arrebossat irregular de les parets. L'aparell constructiu és de pedra gran de riera, trencada per una o dues cares i disposada regularment en filades horitzontals amb morter de calç i sorra.

D'altra banda i estretament relacionades amb la parròquia-sagrera, s'estudiaren un total de vuit sitges, quatre localitzades als peus la nau dins el temple i les altres quatre, dins una petita estança tancada (UE-72) adossada al mur de ponent (UE-12); hem de suposar que l'accés a aquest graner es feia des de fora l'església.

Dins l'espai de sagrera i en el sector de migdia s'identificaren catorze enterraments en fossa de planta allargassada i coberta de lloses; sis corresponien a individus infantils i formarien part del cementiri parroquial alt medieval, esmentat el 1054.

FASE IV

Les excavacions arqueològiques han permès documentar una ampliació dels peus de la nau romànica cap a la darreria del segle XIII, amb els murs UE-16, 17 i 18, amb la qual es configura l'espai actual de l'edifici. Així mateix, es detecta l'amortització del conjunt de sitges, que són reomplertes amb runa, material ceràmic i algunes monedes de Jaume I al llarg de la segona meitat del segle XIII.

En aquesta fase, la porta lateral (UE-19) d'accés a l'església romànica ubicada al mur de migdia (UE-15) és tapiada i se n'obre una de nova (UE-23) al mur de ponent (UE-16), amb dos arcs de mig punt en degradació,

la qual és l'actual accés. També s'identifica al mur de tramuntana una porta tapiada (UE-24), que ens fa pensar en l'existència d'altres edificacions annees adossades al costat nord del temple.

FASE V

Es caracteritza per la construcció de la casa rectoral, de cos quadrat i adossada al mur de tramuntana de l'església, al llarg del segle XVIII.

Arqueològicament, documentem tres enterraments a l'interior de l'església, en taüt de fusta i volta d'obra, i tres enterraments en taüt de fusta a l'exterior en un nou sector de cementiri al costat de ponent, just davant l'entrada.

CONSIDERACIONS

Aquesta capçalera de l'antiguitat tardana, singular tant pel bon estat de conservació com per la seva raresa dins l'arquitectura cristiana hispànica, creiem que es pot identificar com un exemple de temple rural de l'antiguitat tardana, on l'absis acull el seient i la mesa, i es troba en relació directa amb la nau centrada a l'altar.

Respecte al banc d'obra semicircular, podem establir-hi paral·lismes amb alguns edificis d'època paleocristiana de la Mediterrània oriental, concretament de la zona de Síria, i especialment amb el que es coneix com l'*ambó* o *bema siriac* (Iñíguez, 1977) (Testini, 1980); amb els exemples de Quirk-Bizze, en el context d'una vil·la romana (s. IV-VI), o la basílica de St. Sergio a Rosafa (s. VI), amb un bema tancat amb cancells; a Kalb-Lauzeh (final s. V), amb un bema al centre de la nau (Iñíguez, 1977); la basílica de Sinhar (mitjan s. V), amb bema central, i la basílica de Kfeir (s. V), també amb bema central tancat amb cancells (Testini, 1980).

D'altra banda, també seria paral·litzable amb el *synthronos* o *chorus* d'algunes basíliques del nord d'Àfrica, especialment a Algèria; amb els casos de la basílica de Timgad 9 (s. VI), on apareix dins l'absis semicircular i adosat a ell, un banc d'obra graonat de tres nivells; l'església de Madaure 1 (s. V a VII), amb un banc graonat de cinc nivells dins l'absis semicircular, i la basílica sud de Announa 1 (època bizantina), també amb un banc d'obra semicircular de cinc graons dins l'absis (Guy-Duval-Caillet, 1992).

Tanmateix, hem de creure que, en molts dels casos, aquests tipus de bancs no sempre són realitzats amb material constructiu d'obra, sinó que són

freqüents els bancs de fusta, motiu pel qual no en tenim restes conservades en els jaciments.

Així mateix, aquest banc semicircular amb el sostenidor de la mesa al mig admet un tipus d'ara en sigma, característic de l'època paleocristiana; precisament, a pocs quilòmetres de Sant Pau es localitzà una extraordinària ara de marbre en sigma trencada i amortitzada dins una sitja de l'església de St. Feliuet de Vilamilans (Sant Quirze del Vallès), i els estudis de P. de Palol situen aquest exemplar dins els segles V–VI (Palol, 1957–58); coneixem un altre paral·lel peninsular a la basílica de Casa Herrera (Mèrida), reutilitzat com a coberta d'una tomba, i també datat dins els s. V–VI (Caballero–Ulbert, 1975).

No deixa de ser curiós i coincident el fet de la proximitat entre aquests dos elements cristians tan rars dins el repertori moble paleocristià, i els únics coneguts per ara a la *Tarraconense*.

Cal situar el conjunt de St. Pau de Riu-sec, per la seva tipologia i paral·lels, dins l'antiguitat tardana, en un període comprès entre els segles V i VII.

D'altra banda, l'estratigrafia i els elements constructius, especialment tota la pavimentació d'*opus signinum*, ens confirmen l'edificació dins una forquilla cronològica dels segles V i VII, moment en què aquesta tècnica constructiva romana segueix en ús (deixa de ser utilitzada i desapareix de totes les noves construccions civils i religioses d'època alt medieval).

Respecte a aquesta preservació d'estructures en les noves construccions romàniques, s'observa com no és pas un fet atípic: se'n coneixen altres casos propers i molt similars, com són l'església de St. Menna (Sentmenat, Vallès Occ.) (Roig–Coll–Molina, 1995), Sta. Maria d'Artés (Bages) (Julia–Kliemann, 1992) i Sta. Margarida de Martorell (Baix Llobregat) (Navarro–Mauri, 1993), on ha estat documentada la conservació dels edificis religiosos paleocristians fins a època alt medieval.

D'altra banda, tampoc no és rar el fet de reestructurar estances d'una vil·la romana per instal·lar-hi un edifici de culte: és conegut el cas de la basílica de Vil·la *Fortunatus* a Fraga (Palol, 1994). En aquest sentit, els concilis eclesiàstics ens parlen en algun dels seus cànons de l'existència d'esglésies particulars, de propietaris laics en el context de les *villae* rurals, ja des de final del segle IV i al llarg del V i VI, a fi de reglamentar-ne el funcionament i gestió.

Amb el primer Concili de Toledo (entre 397 i 400 dC), trobem en el

cànon 9 disposicions tendents a regular els actes de culte i devoció a les capelles particulars de les *villae*. I en el cànon 5, l'obligatorietat de tota persona consagrada a l'Església de celebrar el sacrifici quotidià, ja sigui en una ciutat o *vel in loco in quo est ecclesia aut castelli aut vicus aut villae* (Vives, 1963). El Concili de Lleida del 546 torna a repetir que les esglésies particulars no s'apartin del règim general del bisbat (Guallar, 1975).

És, doncs, la primera vegada que tenim identificat en l'arquitectura cristiana hispànica un exemple de banc d'obra semicircular amb el qual s'estableixen paral·lismes amb els bemes siríacs, i esdevé per ara un element singular, identificat de forma parcial i puntual i que creiem que formaria part d'un complex més gran, tal volta condicionat per l'estructura de la vil·la romana preexistent.

Posteriors intervencions arqueològiques en extensió permetran definir l'estructura completa de tot el conjunt així com precisar-ne la cronologia i funcionalitat.

BIBLIOGRAFIA

- CABALLERO ZOREDA, Luis – ULBERT, Thilo, *La basilica paleocristiana de Casa Herrera, en las cercanías de Mérida (Badajoz)*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1975.
- CARBONELL, E. – MARCET, R. – ROIG, A., “Sant Pau de Riu-sec. Resultats d'una primera etapa d'excavacions, juliol–setembre 1979”, *Arrahona*, núm. 9, II època, primavera 1980, p. 31–40.
- CARBONELL, E. – MARCET, R. – ROIG, A., “Sant Pau de Riu-sec”, *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya núm. 1, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 383–384, Barcelona, 1982.
- GUALLAR PÉREZ, M., *Los Concilios tarraconenses celebrados en Lérida (siglos VI–XV)*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1975.
- GUY, Isabelle – DUVAL, Noël – CAILLET, Jean-Pierre, *Basiliques chrétiennes d'Afrique du Nord. I, Inventaire des monuments de l'Algérie*, Collection des Études Augustiniennes, Série Antiquité–130, Institute d'Études Augustiniennes, París, 1972.
- ÍÑIGUEZ, José Antonio, *Síntesis de arqueología cristiana*, Ediciones Palabra, Madrid, 1977.

- JULIA, Josep-Ramon – KLIEMANN, Katia, “Excavacions arqueològiques a la plaça Vella d’Artés (Bages)”, *Arqueologia i patrimoni a la Catalunya interior. Últimes investigacions*, Miscel·lània d’Estudis Bagencs, núm. 8, Manresa, 1992, p. 37–74.
- NAVARRO I SÁEZ, R. – MAURI I MARTÍ, A., “Santa Margarida de Martorell: la transició de l’antiguitat tardana al món medieval”, *IV CAME*, tom II, Alacant, 1993, p. 341–344.
- PALOL, Pedro de, “Las mesas de altar paleocristianas en la Tarraconense”, *Ampurias*, XIX–XX, p. 81–102, Barcelona, 1957–58.
- PALOL, Pere de, “L’arqueologia cristiana hispànica després de 1982”, *III Reunió d’Arqueologia Cristiana Hispànica*, Maó, 12–17 de setembre de 1988, Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica II, IEC, Barcelona 1994, p.3–40.
- ROCA I GARRIGA, Pere, “Acta de consagració de Sant Pau de Riu-sec”, *Arrahona*, núm. 7, II època, Sabadell, 1979, p. 22–24.
- ROIG, A. – ROCA, P. – MAÑÉ, P., “Estudis sobre Sant Pau de Riu-sec”, *Arrahona*, núm. 7, II època, Sabadell, primavera 1979, p. 19–38.
- ROIG, Albert, “El món de l’església. Sant Pau de Riu-sec (Sabadell)”, *L’arqueologia a Catalunya, avui*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982, p.166.
- ROIG, Albert, “Sant Pau de Riu-sec”, *Catalunya Romànica*, vol. XVIII, El Vallès, Barcelona 1991, p. 155.
- ROIG, Albert, “Sant Pau de Riu-sec, Sabadell”, *Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982–1989*, Anuari d’Intervencions Arqueològiques, núm. 1, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993, p. 273.
- ROIG, Albert, *Memòria de la intervenció arqueològica a St. Pau de Riu-sec (Sabadell), campanyes 1979–1985*, memòria inèdita, Servei d’Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Sabadell, maig 1994.
- ROIG I BUXÓ, J. – COLL I RIERA, J.M. – MOLINA I VALLMITJANA, J.A., *L’església vella de Sant Menna, Sentmenat: del segle V al XX. 1500 anys d’evolució històrica*, Ajuntament de Sentmenat, Barcelona 1995.
- TESTINI, Pasquale, *Archeologia Cristiana*, Edipuglia, seconda edizione, Bari, 1980.
- VIVES, José, *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, CSIC, Barcelona–Madrid, 1963.

SANT PAU DE RIUSEC (SABADELL, VALLÈS OCC.): UNA CAPÇALERA D'ÈPOCA ...

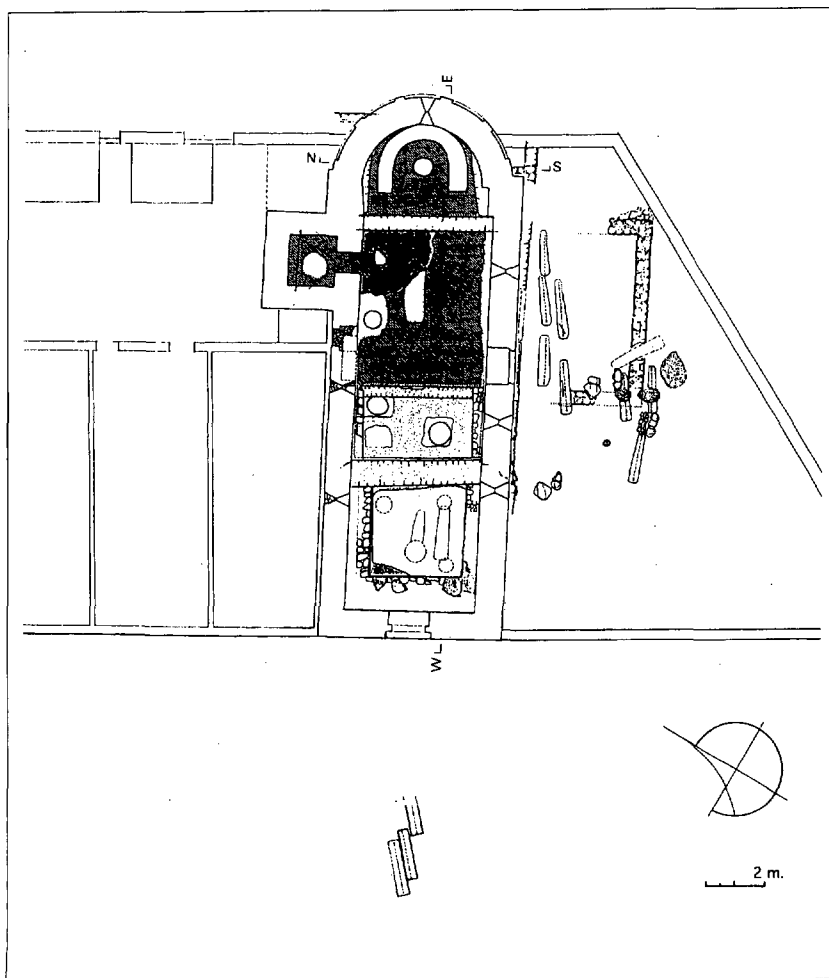

Figura 1 – Planta general del jaciment (dibuix, A. Roig i Deulofeu, 1993).

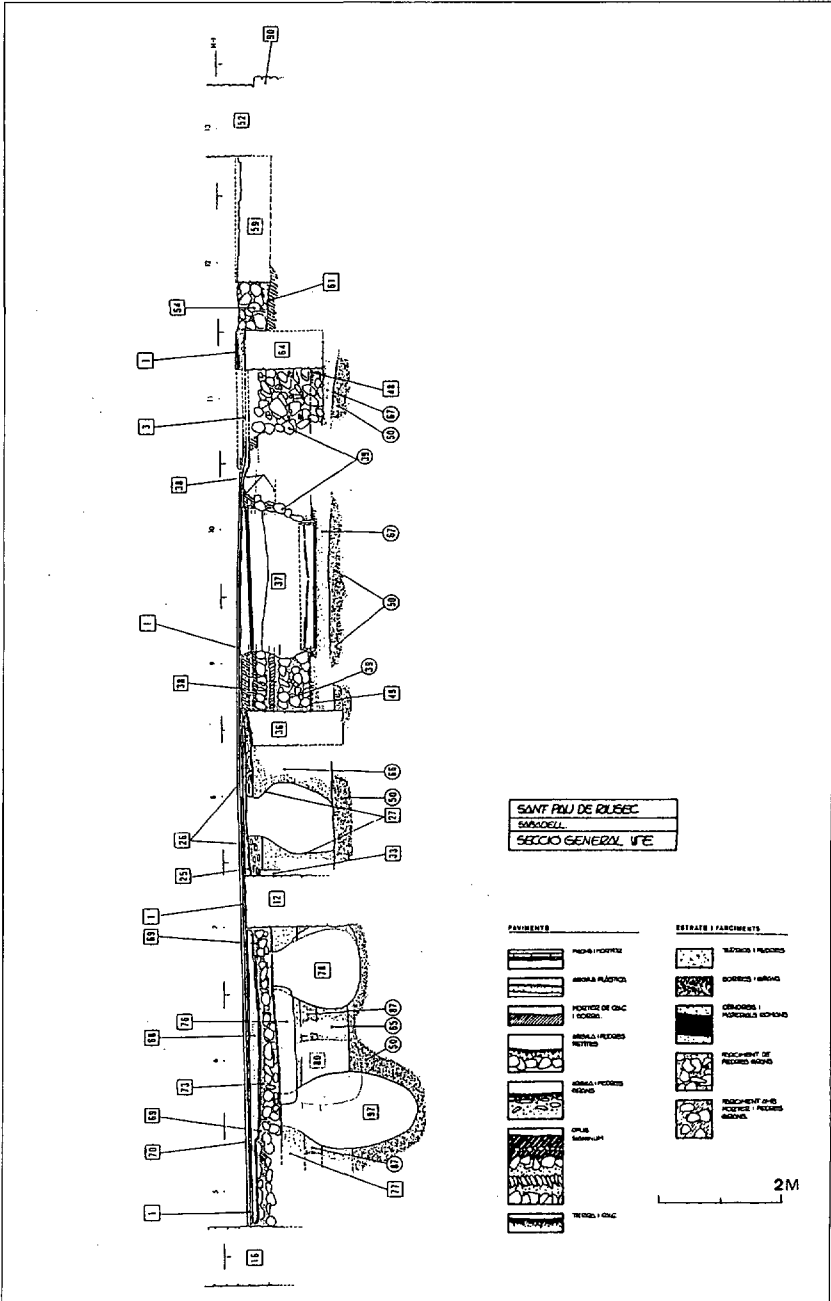

Figura 2 – Secció general EW de l'interior de l'església (dibuix, A. Roig i Deulofeu, 1993).

SANT PAU DE RIUSEC (SABADELL, VALLÈS OCC.): UNA CAPÇALERA D'ÈPOCA ...

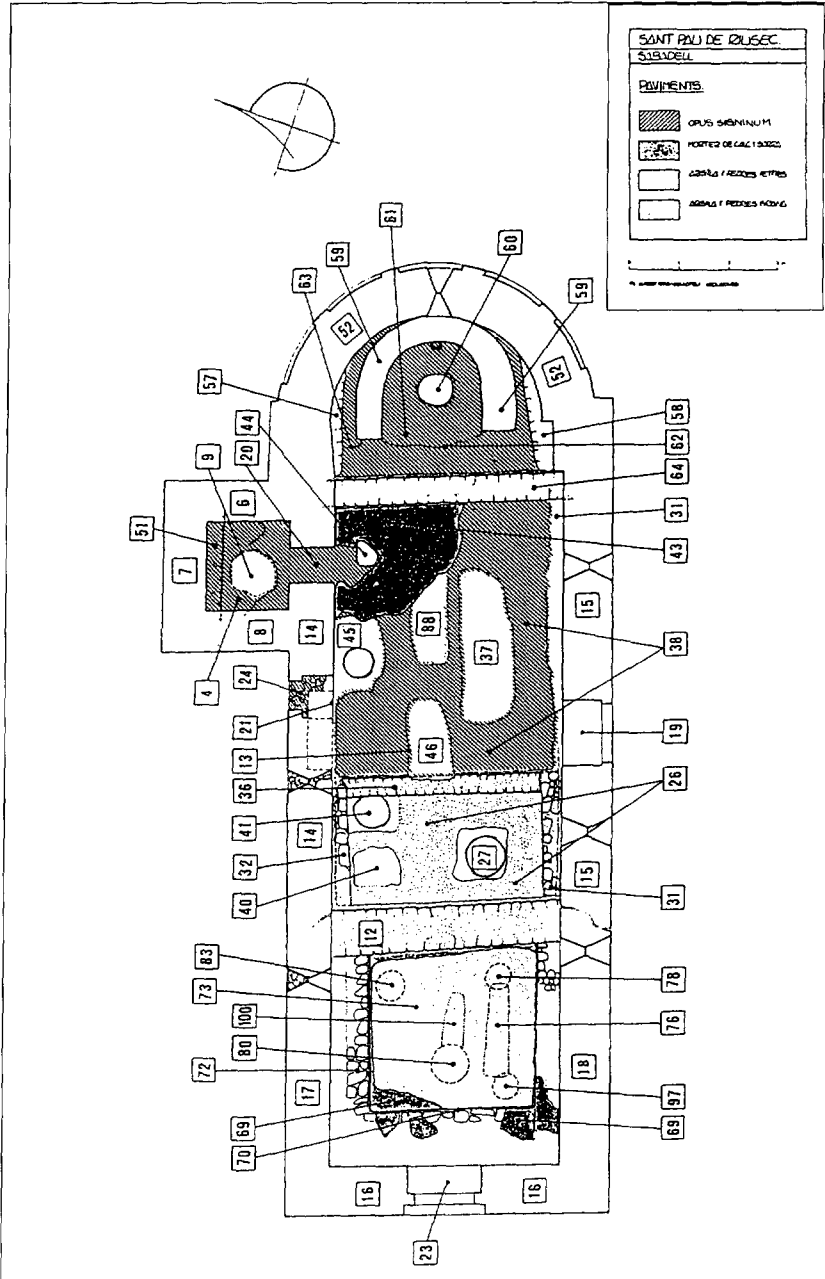

Figura 3 – Planta general de l'interior de la nau amb la indicació de les UE (dibuix, A. Roig i Deulofeu, 1993).

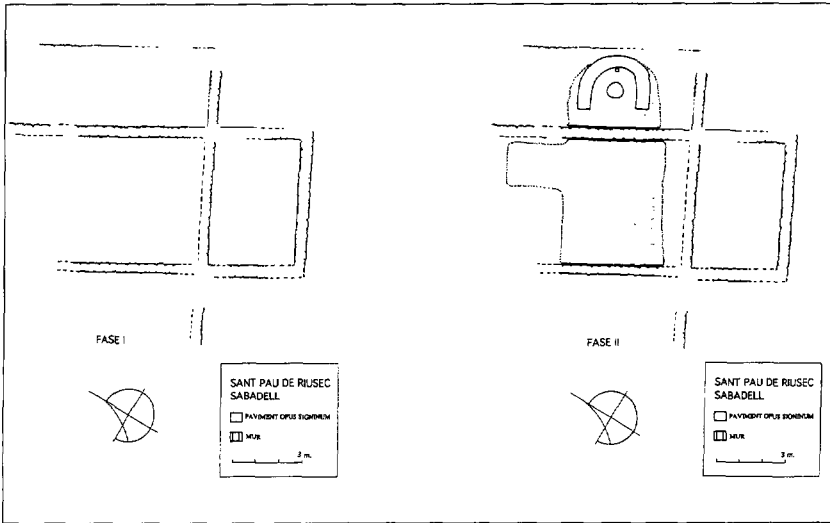

Figura 4 – Plantes de la fase I i II (dibuix, A. Roig i Deulofeu, 1995).

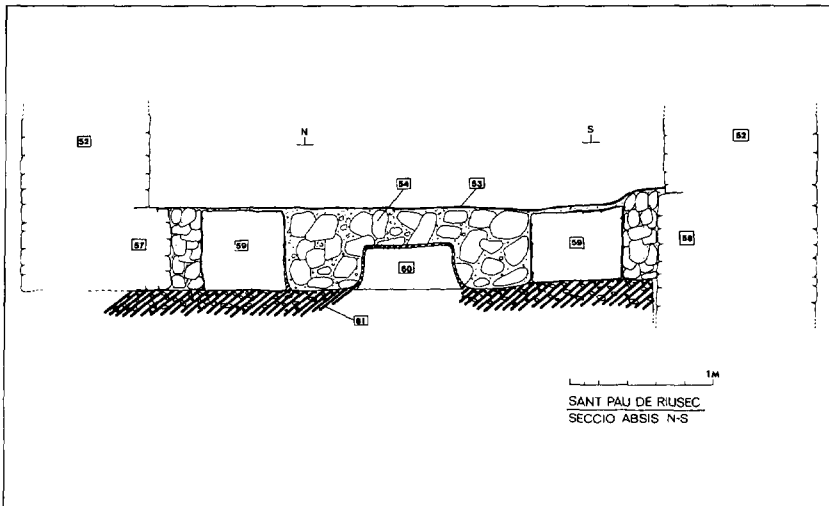
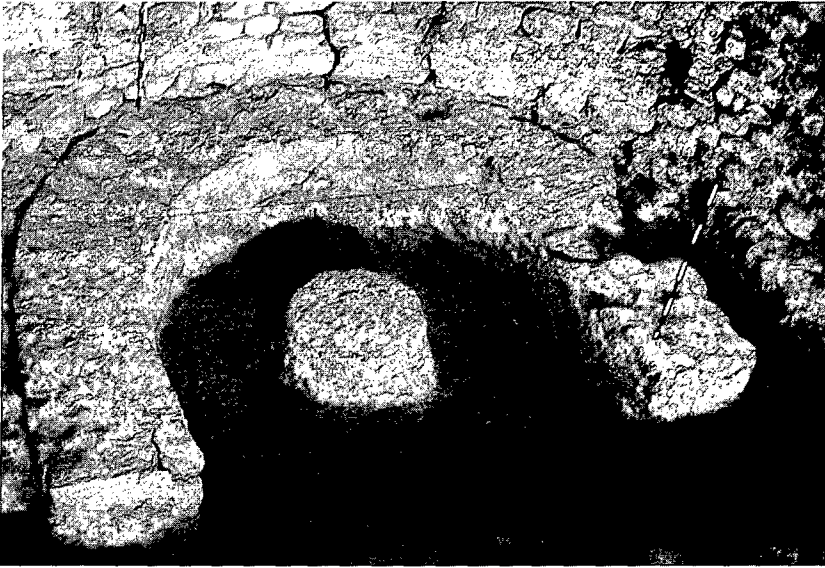

Figura 5 – Secció NS de l'absis, amb el banc i la base del sostenidor de la fase II (dibuix, J. Roig i Buxó, 1995).

Fotografia 1 – Detall de la capçalera de la fase II, amb el banc d'obra semicircular i la base del sostenidor de l'ara (clixé, A. Roig i Deulofeu).

Fotografia 2 – Ara de marbre en sigma procedent de l'església de St. Feliu de Vilamilans (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occ.). (Clixé, A. Roig i Deulofeu.)